

تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

ایوب ظفری^۱، سعید فروغی نیا^۲، موسی باوند^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۴/۲۶

چکیده

زمینه و هدف: جهانی شدن و گسترش فزاینده‌ی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، که از آن به عنوان «جامعه شبکه‌ای» یاد می‌شود، به تحول و دگرگونی در ابعاد مختلف امنیتی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی منجر شده است. در فضای سایبر، مقوله‌ای بنام جنگ نرم است که باعث تهدیدات امنیتی علیه منافع ملی کشورها گردیده است. این شبکه برای کشورها می‌تواند به عنوان تهدید یا فرصت قلمداد شود. در شرایط جدید، چگونگی تأمین منافع ملی ایران، تا حدود زیادی نیازمند شناخت فرایندهای جهانی شدن و تعامل هدفمند با بازیگران جامعه بین‌الملل است. به دلیل ارزشی بودن مفهوم منافع ملی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، با مفروض گرفتن مبانی نظریه سازه‌انگاری و نقشی که این نظریه بر هنجارها و ارزش‌ها و هویت‌های مختلف در به وجود آمدن منافع قائل است، سعی گردیده تا منافع ملی و تأثیر فضای سایبر بر آن را از منظر سازه‌انگاری و نیز رهیافت الکساندر ونت مورد بررسی قرار دهیم.

روش تحقیق: این پژوهش از نوع کتابخانه‌ای بوده و روش گرد آوری اطلاعات از طریق فیش برداری، و جمع آوری اطلاعات کتب، رساله‌ها و تحقیقات موجود بوده است.

نتایج و یافته‌های تحقیق: فرضیه مقاله حاضر بر آن است فضای سایبری با توجه به فرامرزی بودن آن علاوه بر آثار مثبتی همچون دسترسی سریع به اطلاعات و ارتباط با جامعه جهانی، تأثیراتی بر امنیت و فرهنگ و هویت ما داشته است؛ و علاوه بر تهدیدات امنیتی، سعی در روند غربی کردن (گرایش به غرب)، و تغییر فرهنگ

^۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه اصفهان: Ayoubzafari@gmail.com

^۲ - دکترای زبان و ادبیات عربی (نویسنده مسئول): foroughinia.saeid@yahoo.com

^۳ - کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه اصفهان: moosa.bavand@gmail.com

و هویت ما داشته است، یا به عبارتی با توجه به تأثیری که فضای سایبری ایجاد می‌کند، تعاملات گسترده است و ایجاد تعاملات گسترده می‌تواند منجر به تغییر فرهنگ و هویت باشد نیز با تغییر آن، منافع ملی ما نیز تغییر می‌کند.

واژگان کلیدی: فضای سایبر، منافع ملی، ایران، هویت و فرهنگ، سازه‌نگاری.

مقدمه

اینترنت، رسانه‌ای جدید با ماهیتی متفاوت از رسانه‌های پیش از خود است. امروزه امکانات جدید اینترنت به شکل روزافزونی در حال گسترش است. اینترنت و فضای سایبری، گذشته از فواید آن، همراه با مخاطرات و آسیب‌هایی است که فرد، جامعه و حکومت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این رسانه می‌تواند پیامدهایی برای فرهنگ و هویت ما داشته باشد.

پدیده‌ی اینترنت با ایجاد دگرگونی در ابعاد مختلف زندگی به‌ویژه بعد فرهنگی جوامع، مسئله‌ای است که ذهن تحلیل‌گران را به خود مشغول کرده است. در این مقاله بیشتر متمرکز بر آسیب‌های هویتی و فرهنگی هستیم، که اینترنت و فضای سایبری در جوامع ایجاد کرده‌اند. اینترنت با شکل‌گیری دهکده جهانی رابطه‌ی تنگاتنگی دارد، و از این‌رو که دهکده‌ی جهانی، شبکه‌ی مجازی بزرگی بدون محدودیت زمانی امکانی است، تداخل فرهنگی در آن امری اجتناب‌ناپذیر است (موسوی).

به تدریج شبکه‌های بزرگ رایانه‌ای در سراسر جهان به یکدیگر متصل شدند. تا اینکه جهانی به واقع جدید و متمایز از دنیای فیزیکی بنام فضای سایبر شکل گرفت؛ و آن‌گونه که شاهدیم کمتر حوزه‌ای را می‌توان یافت که امور مربوط به آن تحت تأثیر فضای سایبر قرار نگرفته باشد (جهانگرد، ۱۳۸۳: ۲۱). فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به همه‌ی فضاها، اجتماعی، سازمانی و فردی در جوامع بشری وارد شده است؛ و شیوه زندگی روزمره، کار و معرفت او را به درجات گوناگون تحت تأثیر قرار داده‌اند. برخورداری از این فناوری‌ها، به‌مثابه‌ی وقوع یک «چرخش پارادایمی»، در زندگی فردی و اجتماعی انسان است که در آن حتی مفاهیم کهن نیز با هندسه

----- تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

معرفتی جدیدی قابل شناخت هستند. به تعبیر مانوئل کاستلز، فناوری‌های نوین اطلاعات، نقاط دور عالم را در شبکه‌های جهانی به همدیگر پیوند می‌دهند. ارتباطات رایانه‌ای، مجموعه‌ای از جوامع مجازی را به وجود می‌آورند و در نتیجه‌ی آن، همه‌ی ساختارها و فرایندهای مادی و معنوی بشر دگرگون می‌شوند. (کاستلز، ۱۳۸۴: ۴۸).

فضای سایبر (مجازی)، در واقع نامی است که تعداد زیادی از کاربردهای امروز فناوری‌های جدید ارتباطی را دربرمی‌گیرد. گاهی در کنار اصطلاح فضای مجازی به اصطلاح فرهنگ مجازی برخورد می‌کنیم. مسائلی که برای نظریه‌پردازان در حوزه فرهنگ در فضای مجازی مطرح می‌شوند شامل مسائلی همچون شکل‌گیری فرهنگ جدید، بازنمایی و درک از واقعیت مجازی و هویت می‌شوند یکی از مشکلاتی که جوامع امروز با آن روبرو هستند این است که منافع موجود در اینترنت به صورت عادلانه در اختیار همه کاربران قرار نمی‌گیرد. برایان دی لودر و لیت کیبل (۲۰۰۱) معتقدند فناوری‌های جدید ارتباطی به همراه فرایند جهانی شدن و حرکت سریع سرمایه موجب ناامنی و نابرابری اجتماعی و فرهنگی در جهان و مخصوصاً کشورهای پیشرفته شده‌اند (شاقاسمی، خرداد ۱۳۹۳).

مایکل هایم، واقعیت مجازی را که برآمده از چنین فناوری است، تکامل فرایندی می‌داند که برای مدت کوتاهی در فناوری و برای مدت طولانی در اندیشه غرب به حرکت درآمده است. او به ریشه‌های این توسعه باز می‌گردد و این موضوع را پی می‌گیرد که چگونه هر تغییری در فناوری دانش منجر به تغییر در روابط ما با دانش و در نهایت نگاه به خود می‌شود. (هایم، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۵).

با توجه به تفاوت رویکردهای موجود درباره‌ی فضای سایبر، دیوید بل تعریف این مقوله را پیچیده می‌داند. وی ضمن اشاره به گونه‌های مختلف تفسیر فضای سایبر، به توصیف مایکل بندیکت از فضای سایبر اشاره می‌کند که حائز اهمیت است: در فضای سایبریک، دنیای جدید، یک دنیای موازی است که با خطوط ارتباطی و کامپیوترهای جهان خلق و نگهداری می‌شود. دنیایی که در آن تردد جهانی دانش، رموز، سنجش‌ها، شاخص‌ها و عاملیت دیگر انسانی شکل می‌گیرد (بل، ۱۳۸۹: ۲۳-۲۲).

در واقع اینترنت، دروازه‌ی فضای سایبر است، اما فضای سایبر با ویژگی‌هایی چون میزان و چگونگی دسترسی، راهبردی، فعالیت اطلاع‌یابی، بالندگی و اعتماد شناخته می‌شود. استفاده از فضای سایبری علاوه بر اینکه تسهیلات فوق‌العاده‌ای که برای کشورها به وجود می‌آورد، میزان آسیب‌پذیری سرمایه‌های ملی مبتنی بر این فضا را نیز به شدت افزایش می‌دهد. (رویگرد ایران در پاسخ به حملات سایبری دشمن، اقدام متقابل است سال ۱۳۹۳). به این ترتیب، این فضای مجازی، حاوی اطلاعات متکثر و متنوع، به صورت بخشی از واقعیت اجتماعی عصر جدید در می‌آید و فضای اصلی تعادل‌ها را کم‌وبیش در اختیار می‌گیرد. (کاستلز، ۱۳۸۴: ۱۷).

در اوایل دهه شصت، مک لوهان، انقلابی در تفکر ارتباطات ایجاد کرده است و پیش‌بینی کرد که رسانه‌های ارتباط‌جمعی جهانی و غیرمتمرکز خواهند بود (همان: ۳۸۴). در واقع سیستم ارتباطی نوین، زمان و مکان را که جنبه‌های بنیادین زندگی بشر هستند، اساساً دگرگون می‌سازد. مناطق از معنای فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی خود تهی می‌شوند؛ و در شبکه‌های کارکردی گنجانده می‌شوند. که فضای جریان‌ها را که جایگزین فضای مکان‌ها می‌شود، ایجاد می‌کنند. در سیستم ارتباطی نوین، گذشته، حال و آینده را می‌توان به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی کرد که در یک پیام با یکدیگر مرتبط می‌شوند، دیگر زمان معنایی ندارد. فضای جریان‌ها و زمان بی‌زمان، بنیادهای مادی فرهنگ جدیدی هستند که علاوه بر اینکه تنوع سیستم‌های بازنمودی را که به‌گونه‌ای تاریخی منتقل می‌شوند در برمی‌گیرد، از آن فراتر می‌رود، فرهنگ مجاز واقعی، که در آن وانمود کردن همان باوری است که صورت عینی به خود می‌گیرد. (همان: ۴۳۴)

در فضای سایبر، مقوله جنگ نرم باعث تهدیدات امنیتی علیه منافع ملی کشورها شده است این مفهوم «نبرد اطلاعاتی»، مفهوم جدیدی نیست بلکه محصول فرعی انقلاب رایانه است (عبداله خانی، ۱۳۸۶: ۱۳). و در این مقاله، به بررسی جنگ نرم در فضای سایبر به‌عنوان تهدیدی علیه منافع و هویت کشورها می‌پردازیم که جنگ در عصر ارتباطات، نه تنها به‌واسطه‌ی تکنولوژی، بلکه با مفاهیم و سازمان‌هایی که برای شکل‌گیری این تکنولوژی ایجاد شده‌اند، شکل خواهد گرفت. (همان: ۲۹).

با توجه به اینکه در عصر حاضر، که فرایندهای جهانی شدن، حیات اجتماعی ما را با تغییر و تحولات زیادی مواجه کرده است، فضای جغرافیایی کشورها از طریق شبکه اینترنت به شدت متداخل شده است و فواصل دور، بسیار نزدیک و در جوار یکدیگر قرار گرفته است. در فرایند

----- تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

جهانی شدن، مفهوم فاصله از حالت مکانی و زمانی خارج شده و ماهیت عملکردی به خود می‌گیرد. در حقیقت جهان به دور جدیدی از نظام فرهنگی، اجتماعی وارد شده که آن را «جامعه اطلاعاتی» می‌نامند (پیشگاهی فرد، ۱۳۸۰: ۶۷). تحقیق حاضر بر آن است تا ابتدا با ارائه تاریخچه‌ای از پیدایش و همچنین گسترش فضای مجازی، علاوه بر بررسی مفهوم منافع ملی (امنیت، هویت و فرهنگ)، و نیز فضای سایبر، آسیب و تهدیدات آن، تأثیر این فضا را بر منافع ملی ایران توضیح داده و مورد بررسی قرار دهد. بدین ترتیب از تئوری سازه‌نگاری الکساندر ونت جهت بررسی تأثیر فضای سایبر بر منافع ملی استفاده گردیده است.

چارچوب نظری

از اواخر ۱۹۸۰ و اوایل ۱۹۹۰ سازه‌نگاری به یکی از تئوری‌های اصلی روابط بین‌الملل تبدیل شده است. این نظریه مهم در دهه اخیر در روابط بین‌الملل، سازه‌نگاری یا بر سازنده گرایی است که از این نظر تلاشی است در حوزه فرا نظری و اهمیت ویژه‌ای دارد. مباحث هستی‌شناسی به وضوح کانون اصلی توجه سازه‌انگاران را تشکیل می‌دهند سازه‌نگاری، سیاست بین‌الملل را بر اساس یک هستی‌شناسی «رابطه‌ای» می‌بینند و به عوامل فکری مانند فرهنگ، هنجارها و انگاره‌ها بها می‌دهد. ونت را به عنوان یکی از مهم‌ترین اندیشمندان این مکتب در تئوری اجتماعی بیان می‌کند که تعامل میان بازیگران، بستگی به ساختار دانش سیستم بین‌الملل دارد؛ و دانش را به عنوان فرهنگ و معانی مشترک تعریف می‌کند. (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۷۵). مهم‌ترین تأکید ونت بر هویت است که در فرایند تعامل بین دولت‌ها ایجاد می‌شود. کانون توجه سازه‌نگاری، آگاهی بشری و نقشی که این آگاهی در روابط بین‌الملل ایفا می‌کند، هست.

مهم‌ترین گزاره‌های رهیافت سازه‌نگاری را بدین صورت بیان می‌کنیم:

- ۱- محیط جهانی تنها به عوامل مادی محدود نمی‌شود بلکه فاکتورهای فکری و هنجاری نیز اهمیت دارند.
- ۲- خصوصیات دولت‌ها نتیجه تعاملات آن‌ها هست؛ و اینکه دولت‌ها دارای صفات ذاتی و از پیش تعیین شده نمی‌باشند.

۳-منافع و هویت‌ها، مفروض و از پیش داده‌شده نمی‌باشند بلکه نتیجه تعامل اجتماعی می‌باشند، که در فرایندهای بین‌المللی در معرض تغییر می‌باشند. (امیر محمدی، ۱۳۸۳: ۱۸).

سازه‌انگاران بر نقش فرهنگ در روابط بین‌الملل تأکید دارند و به این نتیجه می‌رسند که بدون توجه به فرهنگ سیاسی جهانی استانداردکننده، نمی‌توان ثبات بالای نظام دولتی و کاهش تنوع اشکال سیاسی را توضیح داد. مسئله مهم دیگر هستی‌شناختی، هویت‌کنشگران است که به تعبیری در کانون رهیافت سازه‌انگاری است. هویت عبارت است از فهم‌ها و انتظارات در مورد خود که خاص نقش است. هویت‌ها به طور هم‌زمان به‌گزینش‌های عقلانی قوام می‌دهند و این الگوهای هنجارهای سیاست بین‌الملل‌اند، که به آن‌ها شکل می‌دهند. مطابق نظریه سازه‌انگاری، «هنجارها» تعریف‌کننده «هویت‌ها» و «هویت‌ها» نیز معرف «منافع» هستند (نورایی یگانه، ۱۳۸۵: ۱۷). هویت‌کنش‌گران به تعبیر سازه‌انگاری «ساخته» می‌شود. با این «ساخت» است که منافع ملی و همچنین کنش‌های کنش‌گران شکل می‌گیرد. از این منظر گفته می‌شود که کنشگران، قائم به شکل اجتماعی بوده و هویت آن‌ها محصول ساختارهای اجتماعی بین‌الادهانی است (مشیرزاده، ۱۳۸۳: ۱۷۶).

یکی از مهم‌ترین نتایج این توجه به هویت، احیای تفاوت‌ها میان دولت‌هاست. یعنی واحدهای سیاسی، عملاً در سیاست جهان در چهره‌بازیگران مختلفی جلوه‌گر می‌شوند و دولت‌های گوناگون بر اساس هویت‌های هر یک از دولت‌های دیگر، رفتار متفاوتی در قبال آن‌ها دارند (تدهویف، ۱۳۸۶: ۴۷۶).

جان راگی نیز مهم‌ترین خصوصیت متمایز سازه‌انگاری را در قلمرو هستی‌شناختی می‌داند و بر آن است که سازه‌انگاری سیاست بین‌الملل را بر اساس یک هستی‌شناسی «رابطه‌ای» ببیند و به عوامل فکری مانند فرهنگ، هنجارها و انگاره‌ها بها دهد آن‌ها بر نقش فرهنگ در روابط بین‌الملل تأکید دارند بر این اساس، بدون توجه به فرهنگ سیاسی جهانی استانداردکننده، نمی‌توان ثبات بالای نظم دولتی و کاهش تنوع اشکال سیاسی را توضیح داد (مشیرزاده، ۱۳۸۴: ۳۲۶).

از دید سازه‌انگاری، هنجارها، فهم مشترکی هستند که هویت و منافع بازیگران را به وجود می‌آورند. وجود و نفوذ هنجارها به آن معنا است که عوامل و محیط باهم درکنش و واکنش

..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

هستند، و بنابراین روابط بین‌الملل مشروط به جامعه است (راسخی، ۱۳۷۶: ۱۶۲). ماهیت اصلی هویت‌ایرانی، دینی است و در یک کلمه، صفت «اسلامی» جمهوری اسلامی ایران، معرف مجموعه هنجارها و ارزش‌هایی است که تعیین‌کننده منافع و اهداف و چگونگی هدایت سیاست خارجی هست (سازمند، ۱۳۸۴: ۵۰).

از آنجا که افکار عمومی جزء جدایی‌ناپذیر فرهنگ هستند و نیز با توجه به اینکه در دوران معاصر در اکثر جوامع، اطلاعات و آگاهی‌ها، اساساً به واسطه‌ی رسانه‌ها جریان می‌یابند، رسانه‌ها در فرهنگ جامعه و به تبع آن، در صورت بندی و ارائه گزینه‌های در دسترس بازیگران، نقش غالب را بازی می‌کنند. نقش رسانه‌ها در این بازی، نه فقط بازنمایی عناصر فرهنگی، بلکه شرکت در تولید و بازتولید فرهنگ اطلاعاتی است (شیخ الاسلامی، عسگریان، ۱۳۸۸: ۴).

مطالعات امنیتی سازه‌انگاران بر دو فرضیه عمده بنا شده است: اول آنکه، ساختارهای اساسی سیاست بین‌الملل ساخته و پرداخته ساختارهای اجتماعی است و دوم آنکه، تغییر تفکر در خصوص روابط بین‌الملل می‌تواند منجر به تغییر وضعیت امنیت بین‌الملل و بهبود آن گردد. این بدان معناست که چنانچه تفکر ما تغییر نماید وضعیت امنیتی نیز تغییر خواهد کرد. طرفداران این رویکرد معتقدند، جهان مادی و عینی همان‌طور که واقع‌گرایان می‌گویند به عمل انسان و نحوه‌ی تعاملات او شکل و صورت می‌دهد ولی همین جهان مادی و عینی، از ناحیه‌ی عمل انسان و تعاملات او تأثیر می‌پذیرد. بنابراین سازه‌انگاران معتقد به تأثیر و تأثر متقابل جهان مادی و انسان هستند (عبدالله خانی، ۱۳۸۲: ۱۸۵). از این مباحث برداشت می‌شود که هویت‌ها، منافع را شکل می‌دهند و منافع نیز سرچشمه رفتارها و اقدام‌ها هستند.

هدف این پژوهش بررسی تأثیر فضای سایبر به‌عنوان شبکه‌ای جهانی بر منافع ملی (امنیت، هویت و فرهنگ)، با رهیافت نظریه سازه‌انگاری به‌عنوان یک رویکرد کارآمد و میانه (رتالیسم و لیبرالیسم) هست. سازه‌انگاری معتقد است که ساختار بین‌الملل نه امری از پیش داده‌شده، بلکه امری برآمده از دیالکتیک دائمی ساختارها و بازیگرانی است که بر اساس معانی ذهنی خود دست به کنش می‌زنند و در نهایت در یک ذهنیت مشترک، واقعیت را می‌سازند. این واقعیت از آن لحاظ که دارای سرشتی محدودکننده و تعیین‌بخش به رفتارهای بازیگران است. دارای عینیت است ولی نه عینیتی که به صورت ایستا و مستقل از بازیگران باشد. ساختار واقعیت از طریق قواعد و استانداردها و هنجارهای پذیرفته‌شده رفتار بازیگران را تعیین می‌کند و این

تعیین بخشی از آن جهت است که این هنجارها مورد حمایت ذهنیت جمعی است و بازیگری که مایل به رعایت این هنجارها نباشد با اجماع علیه خود روبه‌رو خواهد شد از سوی دیگر با دگرگونی انگاره‌ها و تلقی‌ها در نهایت تغییر در نظام ممکن می‌شود. با عنایت به مفروضات سازه‌انگاری، مقاله در ابتدا به مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی این نظریه پرداخته و سپس هویت و فرهنگ ایران را بر اساس این رویکرد به‌آزمون گذاشته و در نهایت به فرصت‌ها و محدودیت‌هایی که این رویکرد فراهم می‌کند؛ اشاره خواهد کرد. (جوادی، سلیمانی: ۱۳۸۸).

منافع ملی

از لحاظ نظری اولین بار منافع ملی توسط چارلز بیرد وارد متون تخصصی روابط بین‌الملل شد. وی در کتاب اندیشه منافع ملی می‌گوید: با مطالعه‌ای تحلیلی در سیاست خارجی امریکا، منافع ملی را تبلور و جلوه خارجی منافع عمومی در داخل می‌داند. خلاصه آنکه منافع ملی توصیف‌کننده نتایج مطلوب است و عبارت است از هدف‌های عام و همیشگی که در راه آن‌ها، ملت فعالیت می‌کنند. (قریشی، ۱۳۸۱: ۳۶).

منافع ملی، به معنای والاترین ارزش و عالی‌ترین آرمانی که جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی تعریف و تعقیب می‌کند، یکی از ارزش‌های حیاتی آن به‌شمار می‌رود. مفهوم منافع ملی، به‌رغم کاربرد گسترده در ادبیات سیاست خارجی دارای ابهام مفهومی است. این ابهام‌ها باعث تلقی‌ات و تعاریف متفاوت و حتی متعارضی از منافع ملی جمهوری اسلامی ایران شده است. (دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۸۶: ۱۳۵).

بنابراین، در تعریف و تعیین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران چند اصل را باید رعایت کرد. اول، نظام ارزشی و هنجاری که ارزش‌های ملی از آن نشاءت می‌گیرد را باید مدنظر قرار دهیم. دوم، آرمان‌ها، ارزش‌ها، انتظارات و هنجارهای ملی که به صورت بینا ذهنی ساخته و پذیرفته شده است و ملت ایران تأمین آن را از طریق سیاست خارجی لازم و ضروری می‌پندارند را باید لحاظ کرد. به‌گونه‌ای که برداشت و تلقی مردم از ارزشی که به عنوان یک منفعت ملی در سیاست خارجی پیگیری می‌شود سازگار و همسان باشد. سوم، ماهیت و هویت اسلامی جمهوری اسلامی را باید ملحوظ داشت. زیرا هویت اسلامی جمهوری اسلامی ایران نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین و تعریف منافع ملی ایران ایفا می‌کند. این بدان معناست که در تعریف

----- تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

و تبیین عناصر و مصادیق منافع ملی ایران باید هر دو دسته از ارزش‌های اسلامی و ایرانی را لحاظ کرد. این ارزش‌ها به دو دسته مادی یا ملموس و غیرمادی یا ناملموس تقسیم می‌شوند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۷: ۲۴-۱۲).

به سخن دیگر، مفهوم منافع ملی خود یک ادراک و انگاره است. در مورد ماهیت بسیط یا مرکب منافع ملی جمهوری اسلامی ایران دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی با توجه به ماهیت و هویت اسلامی جمهوری اسلامی ایران، منافع آن را همان مصالح اسلامی تلقی و تعریف می‌کنند که منافع ملی نیز در آن نهفته است. گروه دیگری بر مبنا و از منظر ملی‌گرایی، منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را به عنوان یک دولت- ملت متعارف محدود و محصور در ارزش‌های معطوف به ملت ایران می‌دانند. مهم‌ترین کارکرد و هدف تحلیلی و تنفيذی مفهوم منافع ملی، تعیین و تعریف ارزش‌های عالی ملت ایران است که باید در سیاست خارجی پیگیری شود در چارچوب ذهنی‌گرایی، افراد تصمیم‌گیرنده سیاست خارجی برآیند ارزش‌ها و منافع جامعه را به عنوان منافع ملی تعیین و تعقیب می‌کنند. فرایند پیگیری منافع ملی شامل تعیین اهمیت و اولویت ارزش‌ها و عناصر، ابزارها و تعیین حوزه اطلاق منافع ملی می‌شود. جمهوری اسلامی ایران، مانند سایر کشورها منافع متنوع و متعددی دارد که برای تأمین آن‌ها باید برحسب اهمیت، ضرورت و فوریت اولویت‌بندی کند. از این رو، اولویت‌بندی منافع ملی خود یک امر بسیار مهم در سیاست خارجی است.

فضای مجازی

واژه‌ی فضای مجازی اولین بار در سال ۱۹۸۴، در رمان علمی- تخیلی ویلیام گیبسون با نام نیورومنسر مطرح شد. این اصطلاح برای توصیف یک فضای خیالی بکار برده شد. جایی که در آن واژه‌ها، روابط، داده‌ها، ثروت و قدرت از طریق ارتباطات به واسطه‌ی کامپیوتر پدیدار می‌شوند. به طور کلی امروزه آنچه را که با شیوه زندگی و تفکر مرتبط با تکنولوژی نوین اطلاعات در رابطه باشد، با صفت سایبر نام می‌برند؛ و به فضای رایانه‌ای که سازنده یک فضای مجازی جغرافیایی است، فضای سایبرنتیک یا فضای مجازی می‌گویند. به بیا دیگر، فضای مجازی، جهان ذهنی اطلاعات و شبکه‌های الکترونیکی است که با اینترنت قابل دسترسی است. در زبان جاری انفورماتیک، این واژه به معنای کاربرد اینترنت در تمامی ابعاد فرهنگی، فنی و اجتماعی آن است. همچنین فضای مجازی حیطة‌ای نامشخص و بی‌حدومرز نیست، بلکه فضایی

است کاملاً تعریف شده، بسته و متشکل از مؤلفه‌های معین و مشخص هست (عباسی قادی، خلیلی کاشانی، ۱۳۸۹: ۵۷).

گیبسون «سایبر اسپیس» را «مکان تجسم‌های همراه با رضامندی»، معرفی می‌کند. که در آن هر دو بعد فیزیکی و ذهنی خود دچار تحول و دگرگونی می‌شوند. در فضای مجازی در بسیاری از موارد، فرد در حریم خصوصی با جهان مجازی ارتباط برقرار می‌کند. این ارتباط بین فرد با فرد دیگر فراهم شده است. خصیصه خودفرمانی، هدایت و کنترل یا به عبارتی فرمانروایی فضای مجازی بر کاربر نیز این حریم خصوصی را تشویق می‌کند.

فضای مجازی مفهومی است که با اینترنت ارتباط دارد اما با آن یکی نیست. ارتباطات مجازی قبل از اینترنت شروع شد و بعدها این ارتباطات و تعاملات در اینترنت ادامه یافت (همان: ۵۸). با حضور فضای سایبرنتیک، مجاز جایگزین واقعیت می‌شود و به این جهت فضای مجازی نامیده می‌شود که حضور قابل لمس فیزیکی یا واقعیت فیزیکی ندارد. این فضا، انتقال آنی و سریع داده‌ها را امکان پذیر می‌کند؛ و در حقیقت فاصله‌های جغرافیایی و زمانی موجود را از میان می‌برد. برخی از ویژگی‌های این جهان (فضای مجازی) عبارت‌اند از: بی‌مکانی-فرا زمانی-صنعتی بودن محض-عدم محدودیت به قوانین مدنی متکی بر دولت‌ها و ملت‌ها- برخورداری از معرفت‌شناسی تغییر شکل یافته پسا مدرن-قابل دسترسی بودن به طور هم‌زمان- روی فضا بودن و برخورداری از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی جدید و به عنوان واقعیت مجازی یا (فضای سایبری).

درواقع اینترنت وسیله‌ای ارتباطی و فضای سایبرنتیک، محیطی است که امکان تولید فضا را برای کسانی فراهم کرده است که به صورت مادی در قالب اجتماعی- فرهنگی قادر نیستند فضایی تعاملی ایجاد کنند و یا در تولید و ساخت آن با مشکل مواجه‌اند. (همان: ۵۹).

ویژگی‌های فضای سایبر

افراد ساکن در دنیا متکی بر روابط سایبری، تعاملات خود را در یک فضای مجازی سامان می‌بخشند. دنیای مجازی، دنیایی است که در آن افراد به واسطه ارزش‌ها و علایق مشترک از طریق اینترنت به همدیگر متصل می‌شوند دنیای مجازی که در عرض دنیای امروزی قرار گرفته

..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

است و موجب ظهور عصر سیلیکون شده است، خصوصیات و ویژگی‌های مخصوص خود را دارد. که به مواردی اشاره می‌کنیم:

۱- جهانی و فرامرزی بودن: جهانی بودن دنیای سایبرنتیک، روندی است که موجب ارتباطات هم‌زمان و ظهور «فضای واحد ارتباطی» شده است. دنیای سایبری دست‌کم با سه خصوصیت بارز «فراملی بودن»، «فراگیر و جهانی بودن» و «پیوستگی»، شناخته می‌شود بر اساس این خصوصیات فضای سایبر، فضای جدیدی است که اساساً «فراملی» و «فرا جغرافیایی» و به تعبیر دقیق‌تر «بی‌مکان» است که ابزار فرامرزی بودن دنیای سایبر، سیستم‌های رایانه‌ای و نرم‌افزارهای جهان کاربردی است.

۲- اطلاعاتی بودن: امروزه رایانه بخش گریزناپذیر زندگی ما شناخته شده است. رایانه‌ها فرم جهان را از شکل صنعتی به شکل اطلاعاتی تغییر داده‌اند. اطلاعاتی بودن فرهنگ جامعه نوین مجازی، عامل ظهور فرهنگ‌های الکترونیک متفاوت در سطح جهان شده و دوسویگی آن را در پی داشته است. فرهنگی که طی فرایندی، فرهنگ‌های متفاوت را در یک سطح عام‌تر همسان می‌سازد؛ و هم باعث شکل‌گیری خرده فرهنگ‌های همسو با اجتماعات خاص مجازی می‌شود.

۳- انزوای معاشرتی: حاصل این امر چیزی جز جذاب پنداشتن صفحه رایانه از واقعیت زندگی روزمره و کاهش علاقه کاربران به مشارکت اجتماعی و فعالیت‌های مدنی نخواهد شد.

۴- بی‌هنجاری و تضاد هنجاری هست (کوشا، ۱۳۹۱).

۵- نبود دولت و حکومت و حاکمیت در فضای مجازی.

پیامدهای اینترنت و فضای مجازی

شبکه‌های ارتباطی با سرعت شگفت‌آوری باعث انتقال اطلاعات و تصاویر در سراسر دنیا شده‌اند؛ و فواصل فضایی و مکانی را که پیش از این بین افراد و سازمان‌ها در سراسر دنیا وجود داشت، از بین برده و مهارت‌های متعددی نظیر؛ انتقال داده‌ها و ارتباط از راه دور را امکان‌پذیر ساخته است. حال درک ما از دنیایی که ماورای گستره تجربه شخصی ما قرار دارد و همچنین جایگاه خود در جهان به شکل روزافزونی با شکل‌های نمادین رسانه‌ای شده شکل می‌گیرد. تکنولوژی نوین اطلاعات، اقصی نقاط عالم را در شبکه‌های جهانی بر ساخته از ابزارها به یکدیگر پیوند داده

است؛ و ارتباطات کامپیوتری، مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده‌اند. ظهور اینترنت نمونه‌ای از تحولات تکنولوژی ارتباطی و اطلاعاتی است که تغییرات عمیقی را در عرصه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد کرده است. اینترنت با تحلیل برقراری ارتباط میان دوردست‌ترین نقاط جهان، کره خاکی را به دهکده‌ای کوچک تبدیل کرده است. دهکده‌ای که ناخودآگاه نام مارشال مک لوهان را در ذهن تداعی می‌کند. دکتر سیدرضا عاملی، ارائه‌کننده «تئوری دوج جهانی شده‌ها»، در تعریف عصر جدید می‌گوید: جهان امروز، جهانی است که دائماً «تولیدات خلق الساعه» و فنا و نابودی‌های آنی را خصوصاً در حوزه فرهنگ عامه می‌پروراند. در این تئوری، جهان مجازی به عنوان جهان دوم، جهانی است با جهت‌گیری‌های مشخص و در عین حال فارغ از هر نوع جهت‌گیری ماندگار و خصایصی متضاد که هم در این جهان مشخص شده است و هم در مواجهه با جهان واقعی موجب تضاد، تناقض و امور متزاحم می‌شود. اینترنت پیامدهای دوگانه مثبت و منفی دارد. بعضی از تحقیقات بیان‌کننده تأثیرات منفی اینترنت بر زندگی مادی و واقعی کاربران هستند و آن را تهدیدی نسبت به روابط سنتی می‌دانند و بیان‌کننده کاهش درگیری‌های اجتماعی کاربران و تأثیر روان‌شناختی منفی بر کاربر است از جمله تحقیق کورت و همکاران در سال ۱۹۹۸ و نیز مطالعه‌ی نای و اربینگ در سال ۲۰۰۰ می‌توان اشاره کرد. آن‌ها متوجه شدند که استفاده هرچه بیشتر از اینترنت با کاهش غیرقابل اجتناب ارتباطات خانوادگی همراه است؛ و روابط سنتی میان افراد را به چالش می‌کشد، درگیری‌های اجتماعی روزمره را می‌کاهد و انزوا، تنهایی و افسردگی افراد را تقویت می‌کند (عباسی قادی، خلیلی کاشانی، ۱۳۸۹: ۷۰-۶۶)

انقلاب اطلاعات و فناوری ارتباطات

عصر ارتباطات واژه‌ای کاملاً جدید برای تصویر دنیای کنونی است. نقش تعیین‌کننده‌ای که ارتباطات در زندگی انسان قرن بیست و یکمی ایفا می‌کند تا جایی است که، برخی از پژوهشگران علوم اجتماعی ترجیح می‌دهند به جای بیان «عصر اتم»، از عصر ارتباطات سخن بگویند (قنواتی، جالینوسی، ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۲۷). دریان لادر فناوری ارتباطی و اطلاعاتی را این‌گونه تعریف می‌کند: «مجموعه‌ای از ماشین‌ها بنام رایانه‌ها و ارتباطات از راه دور که انتقال حجیم عظیمی از داده‌ها به شکل متن، تصویر، صدا و گرافیک را در مقیاس وسیع امکان‌پذیر می‌سازد» (همان: ۲۸). جهان در عصر جدید شاهد دگرگونی عظیمی در بخش علوم و فنون

..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

است که در کانون آن، اطلاع‌رسانی قرار دارد؛ و در حال تغییر چهره جوامع بشری است. از فوریه ۱۹۴۶ که اولین رایانه پدید آمد تا به امروز، بیش از یک میلیارد و نهصد و شصت میلیون نفر از اینترنت استفاده می‌کنند. پیشرفت سریع فنون اطلاعاتی، زمینه انقلاب تازه‌ای را فراهم آورد. انقلاب ارتباطی و اطلاعاتی محصول پیشرفت صورت گرفته در فناوری رایانه محور اطلاعات و ارتباطات است. (همان: ۲۹).

مهم‌ترین پدیده‌ای که در پی تحولات اجتماعی و فناوری که در اوایل دهه ۱۹۷۰ آغاز گشت؛ انقلاب اطلاعات و فناوری ارتباطات بود، این انقلاب دارای ویژگی‌هایی است که عبارت‌اند از: ۱- اولین ویژگی انقلاب ارتباطات و اطلاعات این است که اطلاعات، ماده خام آن است. ۲- دومین ویژگی، تأثیر فناوری‌های جدید است. هیچ حوزه زندگی بشر را نمی‌توان برکنار از آثار دور و نزدیک این تحولات دانست. ۳- سومین ویژگی به منطق شبکه ساز هر سیستم اشاره دارد. ۴- چهارمین ویژگی بر انعطاف‌پذیری پارادایم فناوری اطلاعات و ارتباطات متکی است. ۵- این انقلاب همگرایی فزاینده رهیافت‌ها و فناوری‌های خاص است که در درون یک سیستم نوین و منسجم قرار می‌گیرند (همان: ۳۰).

جهانی شدن و فرهنگ

جهانی شدن فرهنگ عبارت است از شکل‌گیری و گسترش فرهنگی خاص در عرصه‌ی جهانی که موجی از همگونی فرهنگی را در جهان پدید آورده و هم‌زمان فرهنگ‌های دیگر را به چالش می‌طلبد. از این نظر، جهانی شدن از اراده معطوف به هم، به همگون سازی فرهنگ جهانی و یا جهانی کردن و یا به عبارتی غربی کردن جهان، سخن می‌گوید (گل محمدی، ۱۳۸۳: ۱۰۱). مجتهد زاده بر این عقیده است که جهانی شدن‌های کنونی، بار عظیمی از غربی شدن و در رأس آن آمریکایی شدن‌ها را به همراه دارد. این دگرگونی‌های بنیادین در جهان ژئوپلیتیک، هویت‌ها و استقلال فرهنگی - هویتی همه ملت‌ها را به چالش می‌کشد. از سوی دیگر این چالش است که بازگشت به هویت ملی و روی آوردن به استقلال خواهی‌های ملی را در سراسر جهان تحریک می‌کند (مجتهد زاده، ۱۳۸۱: ۲۶۴). با این وجود به دو دیدگاه در مورد جهانی شدن و فرهنگ اشاره می‌کنیم.

۱- دیدگاه مبتنی بر عام‌گرایی و یکسان‌سازی فرهنگی جهان، که معتقد است جهان تنها به دنبال یک فرهنگ غالب با محوریت آمریکا بوده و سایر فرهنگ‌ها تحت‌الشعاع آن قرار گرفته است. ۲- دیدگاه خاص‌گرایی که در آن فرهنگ‌های خاص در نواحی گوناگون در تعامل با یکدیگر رشد یافته و اثرپذیری کمتری از فرهنگ‌های غالب جهانی پیدا خواهند کرد.

فضای سایبر برای ایران می‌تواند کارکردی دوگانه داشته باشد یعنی همچنان که تهدیدی جدی در راستای کم‌رنگ‌تر کردن ارزش‌های اسلامی ایرانی به حساب می‌آید در عین حال می‌تواند فرصتی در اختیار این جوامع قرار دهد تا از طریق آن بتواند مروج ارزش‌ها، آموزه‌ها و تعالیم دینی اسلامی باشند و در جهت تبلیغ و گسترش آن در سایر جوامع جهان بکوشند.

رسانه‌های نوین فقط یک تکنولوژی کاربردی برای انتقال مفاهیم نمادین معین نیستند و یا فقط طرفین یک تبادل را به هم مرتبط نمی‌سازند. بلکه نمونه‌ی کاملی از یک مجموعه رابطه‌های اجتماعی هستند که با جلوه‌های تکنولوژی نوین تعامل دارند. در قرن بیست و یکم، حوزه‌ی ارتباطات و تکنولوژی وابسته به آن نیز مانند بسیاری از حوزه‌های دیگر دستخوش تغییر و تحولات گسترده شده است. از این‌رو، رسانه‌های الکترونیکی جدید، حامل پیام‌ها و فرهنگ خاصی هستند که با گسترش آن‌ها، آن پیام‌ها و فرهنگ‌ها نیز انتشار می‌یابد. رسانه‌های جدید در اثر تغییراتی که در برداشت‌های امروزی بشر به وجود می‌آورند، هویت‌ها و فرهنگ را نیز در وضعیت کاملاً تازه‌ای قرار می‌دهند که متفاوت و حتی مغایر با هویت‌ها و فرهنگ‌های عصر اول رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون) است. (شرفی: ۱۳۸۳).

اینترنت و تأثیرات فرهنگی آن در ایران

اینترنت با وجود اینکه سالیان درازی نیست به ایران قدم گذاشته است اما توانسته علاوه بر اینکه جای پای خود را در ایران باز کند تأثیرات مهم فرهنگی و اجتماعی نیز بر جای گذاشته است. شناخت این تأثیرات و توجه به توسعه روزافزون اینترنت در کشورمان می‌تواند گامی در جهت شناخت وضع حال و آینده فرهنگ و جامعه ایرانی باشد. نعمت‌الله فاضلی، پدیده‌اینترنت را پدیده‌ای چندبعدی می‌داند که امروزه به صورت یکی از نمادهای فرهنگ جهانی در آمده است و همه جمعیت‌ها در سراسر جوامع امروزی تحت تأثیر این فناوری پست مدرن قرن بیست و

..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

یکمی و منحصر به فرد قرار گرفته‌اند. درباره اهمیت تأثیرات اینترنت، هم در سطح جهانی و هم در سطح ملی، نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده است. کسانی هستند که این تأثیرات را بدون آسیب نمی‌بینند و معتقدند که اینترنت باعث تضعیف برخی ارزش‌های سنتی و تاریخی هم شده است.

بررسی هویت نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر سازه‌انگاری

از دیدگاه سازه‌انگاری، هویت برساخته به عنوان یک متغیر میانجی میان هنجارها و تولید از یکسو و منافع و کنش کنشگران از سوی دیگر عمل می‌کند. به عبارتی از منظر سازه‌انگاری، هویت کنشگران را، هنجارها، ارزش‌ها و ایده‌های نهادینه در محیط شکل می‌دهد؛ و متعاقب شکل‌گیری این هویت است که کنشگران می‌توانند شکل‌گیری منافعشان را تعریف کنند. بنابراین هویت‌ها پایه و اساس منافع هستند و کشورها بر اساس هویتی که برای خود تعریف می‌کنند منافع خود را نیز تعریف می‌کنند. از دید ونت، ساختار بینا ذهنی نظام بین‌الملل بر پایه شناخت مشترک است در ساخت و پرداخت هویت‌ها و منافع، دولت‌ها نقش اساسی دارند. با این وجود نتیجه می‌گیریم که هرگونه تغییر اساسی در منافع، اقدامات و یا حتی جهت‌گیری‌های سیاست خارجی، در آینده نیز نیازمند تغییر در منابع هویتی کشور در بلندمدت و باز اندیشی در مورد نقش‌های هویتی مبتنی بر آن است. (رسولی ثانی آبادی: ۱۳۹۱).

اینترنت، جهانی شدن و هویت فرهنگی در ایران

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های فرهنگی که در عصر جدید تأثیرات گسترده‌ای بر فرهنگ جوامع بشری گذاشته و نقش مهمی در جهانی شدن فرهنگی داشته، حوزه‌ی فرهنگ غربی بوده است. امروزه در بسیاری از جوامع انسانی، مصرف محصولات فرهنگی غربی شدت خاصی دارد. امروزه اینترنت به یکی از قدرتمندترین رسانه‌های ارتباطی تبدیل شده است. در سالهای اخیر، جامعه‌ی ایرانی نیز با متصل شدن به شبکه‌های اینترنتی مرزهای خود را به روی جوامع و فرهنگ‌های دیگر گشوده است. شواهد نشان می‌دهد که امروزه ایرانیان به‌ویژه جوانان به طور فزاینده‌ای از برنامه‌ها، محصولات و خدمات اینترنتی استفاده می‌کنند. اساساً استفاده از چنین خدماتی، نقش اساسی در وارد شدن جامعه ایرانی به فرایندهای جهانی، به‌ویژه مدرنیته داشته است (ساروخانی: ۱۳۸۷).

در حال حاضر با توجه به حضور گسترده غرب به حوزه‌های فرهنگ، تمدن و ارزش‌های اسلامی در فضای مجازی، مرکز بررسی جرائم سازمان‌یافته سپاه پاسداران، با رصد کردن تحریک معاندان با جدیت به انجام مأموریت‌های محوله خود می‌پردازند. از اقدامات شاخص این مرکز، می‌توان مقابله و انهدام پروژه «مضلین» که در دو بخش ضد اخلاقی و ضد دینی فعالیت می‌کرد، پروژه «فتنه‌ی عمیق» که حوادث قبل و بعد از انتخابات ریاست جمهوری را به وجود آورد، پروژه «مرصاد» که با پوشش و عنوان کانون فعالان حقوق بشر مشغول تخریب چهره نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در مجامع جهانی بود و پروژه‌های بنام «دارکوب» یا «ایران پراکسی» که به منظور ایجاد امنیت در فضای اینترنت برای مخالفان جمهوری اسلامی ایران راه‌اندازی شده بود اشاره کرد.

جنگ نرم (قدرت نرم)

اصطلاح قدرت نرم را جوزف نای در کتابی تحت عنوان «ملزم به رهبری» که در سال ۱۹۹۰ منتشر شد، بکار گرفت (قنواتی، جالینوسی، ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۱۳). قدرت نرم یک کشور تا حد زیادی بر سه منبع اصلی متکی است: فرهنگ آن کشور (در جایی که برای دیگران جذابیت دارد)، ارزش‌های سیاسی آن کشور (وقتی خود در موطن و خارج به آن‌ها پایبند باشد)، و سیاست خارجی (وقتی این سیاست‌ها در نظر دیگران مشروع بوده و جواز اخلاقی داشته باشد) (همان: ۱۶). در جنگ نرم یا جنگ فرهنگی، دشمن سعی دارد با تحمیل فرهنگ خود، رفتارهای خودساخته خود را، به جامعه وارد نماید، تا از این طریق به استثمار آن‌ها بپردازد. (همان: ۱۷). کاری که غربی‌ها از طریق فضای سایبر و اینترنت با ایران انجام می‌دهند.

نبرد اطلاعاتی، مفهوم جدیدی نیست بلکه پدیده «موج سوم»، و محصول فرعی انقلاب رایانه است. جنگ در عصر اطلاعات نه تنها به واسطه‌ی تکنولوژی، بلکه با مفاهیم و سازمان‌هایی که برای به‌کارگیری این تکنولوژی ایجاد شده‌اند، شکل خواهد گرفت (عبداله خانی، ۱۳۸۶: ۲۹-۳۲). منظور از جنگ سایبرنتیک یا اینترنتی، سیطره غنی‌شده اطلاعاتی از جنگ نظامی آینده است. که در آن تلاش و مبارزه برای برتری اطلاعاتی، اهمیت حیاتی پیدا می‌کند. نبرد اطلاعاتی اساساً درباره ایده‌ها و هستی‌شناختی با هدف، اعمال نفوذ بر انسان‌ها و تصمیم‌هایشان است (همان: ۳۷).

..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

در واقع جنگ نرم، نوعی چالش و درگیری بین کشورها است که در حوزه سخت‌افزاری و تسلیحات نظامی قرار نمی‌گیرد در حوزه محتواها، برنامه‌ها و نرم‌افزارهایی قرار می‌گیرد که عمدتاً از جنس رسانه‌ها است بنابراین هرگونه تقابل میان کشورها یا گروه‌هایی که باهم رقابت یا دشمنی دارند و در آن از ابزارهای رسانه‌ای، ابزارهای سایبری و نرم‌افزاری یا مغز افزاری استفاده می‌شود در دنیا به عنوان جنگ نرم تلقی می‌شود در فضای جنگ نرم صحبت از ماهواره، اینترنت، روزنامه، خبرگزاری، کتاب، فیلم، سینما می‌شود. جنگ سایبری امروزه در فضای شبکه‌های اجتماعی سایبری است.

به‌طور طبیعی شبکه‌های ماهواره‌ای اعم از تلویزیونی و رادیویی در چارچوب مباحث جنگ نرم، ادامه سلطه نظام کاپیتالیستی بوده و به دنبال منافع خودشان تأمین منافع و اهداف خودشان در کشورهای دیگر هستند؛ و هدف اصلی این نوع شبکه‌ها تأثیرگذاری بر افکار عمومی کشورهای هدف خود و به هم زدن سیستم اطلاع‌رسانی داخلی کشورهای موردنظر است. آن‌ها از ابزارهای تکنولوژیکی متعددی برای رسیدن به برنامه‌ها، اهداف و سناریوهای خود استفاده می‌کنند، اما قطعاً اساس استراتژی کشورهای غربی در جنگ نرم یکی هست یعنی در جهت تحریف واقعیت‌های خبری ایران گام برمی‌دارند و بر روی نفوذ بر افکار عمومی ایران به منظور مقابله با استراتژی‌های دولت جمهوری اسلامی ایران کار می‌کند.

در واقع هدف در طول این سال‌ها یکی بوده ولی ابزارهای تکنولوژی و نوع رسانه، شکل و فرمت رسانه متناسب با شرایط روز زمان، تغییر و دگرگونی پیدا کرده است. در این بستر به خصوص کشورهای غربی از ابزار شبکه‌های خبری سیاسی یا غیرسیاسی برای نفوذ بر افکار عمومی کشورها به خصوص ایران یا کشورهای اسلامی استفاده کرده‌اند و به نوعی این‌ها در طول زمان جاده صاف کن‌های سیاست‌های فرهنگی غرب برای این کشورها بودند.

از دهه ۷۰ یک تغییر در رویکرد سیاست کشورهای غربی به خصوص آمریکا در مورد جمهوری اسلامی اتفاق افتاد، یعنی از جنگ سرد به جنگ نرم رویکردشان را عوض کردند، رویکرد شبکه‌های خبری در برابر ایران، جنگ نرم بود. جنگ نرم در تمام طول تاریخ وجود داشته و حتی زمانی که ابزارهای تکنولوژیکی مثل رادیو، تلویزیون، ماهواره نبوده‌اند جنگ نرم در چارچوب جنگ افکار و جنگ روانی وجود داشته است؛ بنابراین آن‌ها سعی کردند با اتخاذ استراتژی جنگ نرم در کنار جنگ‌های سخت خودشان یا به صورت مستقل و فقط در چارچوب

جنگ نرم، به اهداف خود جامه عمل ببوشانند. (ضیایی پرور: ۱۳۸۸). برای مقابله با جنگ نرم اولین موضوع بالا بردن سواد رسانه‌ای جامعه است (سلطانی فر، ۶۷:۱۳۸۲) ما باید سواد رسانه‌ای مان را متناسب با تکنیک‌های پیچیده‌ای که این شبکه‌های ماهواره‌ای به کار می‌برند بالا ببریم.

بنابراین مقابله با ایران تا یک مقطعی هم جنگ سخت بود هم جنگ نرم، اما وجه غالب، جنگ سخت بود و هزینه‌بر بودن این روند برای کشورهای مهاجم باعث شد که رویکرد قبلی آن‌ها به یک نوع جنگ نرم تغییر کند. در اواخر دهه ۷۰ یعنی زمان اول راه‌اندازی شبکه‌های فارسی‌زبان ماهواره‌ای، رخداد‌های دیگری را شاهد بودیم. برای اولین بار سال ۱۳۷۸ دریافت شبکه‌های ماهواره‌ای در ایران اتفاق افتاد. الان سال‌ها از آن زمان می‌گذرد که تفاوت‌های جنگ نرم این دو دهه فراوان است. در بخش اول شبکه‌هایی به صورت آزمایشی راه افتادند و بخش دوم شبکه‌هایی را شاهد بودیم که به صورت حرفه‌ای وارد لایه‌های فرهنگی شدند. تفاوت این دو نوع شبکه‌ها را در حوزه جنگ نرم قابل‌تأمل است. (ضیایی پرور، ۱۳۸۸: ۸۰).

با توجه به تشریح عناصر و مبانی جنگ نرم علیه ایران در فضای سایبر و رسانه‌ای، می‌توان راهبردهای زیر را به منظور مقابله با آن ارائه داد:

۱- تأسیس مرکز ملی هماهنگ‌کننده جنگ نرم ضروری است. این مرکز وظیفه اساسی هماهنگی بین نهادهای مختلف داخلی در زمینه مقابله با جنگ نرم دشمن را بر عهده داشته و تصویرسازی رسانه‌ای از ایران را تحت کنترل، پایش و نظارت دارد.

۲- راه‌اندازی شبکه‌های رسانه‌ای جدید تحت نظارت کلی صداوسیما و با تولید و گرداندگی بخش خصوصی ضرورتی حیاتی است، این شبکه‌ها می‌تواند به طور غیررسمی پاسخگوی نیازهای سرگرمی و اطلاع‌رسانی مردم بوده و اعتماد مردم به رسانه‌های داخلی را بازگرداند.

۳- حمایت از جریان تولید محتوای سالم در فضای سایبر و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی برای دفاع از منافع ملی کشور در چارچوب جنبش نرم‌افزاری باید صورت گیرد.

۴- توجه به مبانی قدرت نرم در کشور برای جذب حداکثری و دفع حداقلی ضروری است.

۵- رویکرد مردم به شبکه‌های تلویزیونی خارجی و ریش قارچ مانند شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای یکی بعد از دیگری نشان‌دهنده ناموفق بودن برنامه‌های صداوسیما و ادبار مردم از

----- تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

این رسانه است. اگر این موضوع آسیب‌شناسی برطرف نشود بزرگ‌ترین ضربه به منافع ملی وارد خواهد شد. راهبرد اساسی این است که مردم ایران باید اخبار ایران را از رسانه‌های داخلی ببینند و بشنوند.

امنیت و فضای سایبر

از ابتدای زندگی بشر، امنیت یکی از دغدغه‌های اصلی او بوده است. امروزه با گسترش اینترنت و فضاهای شبکه‌ای در کشورمان، لزوم امنیت برای فعالیت در این فضاهای مجازی بیش‌ازپیش احساس می‌شود (هاتف، ۱۳۸۶: ۱). امنیت مجازی موضوع حیاتی برای کشورها می‌باشد چرا که شرط لازم برای تهدید پذیری از دنیای مجازی، استفاده گسترده و اتصال به شبکه‌های الکترونیکی و اطلاعات است؛ و شرط کافی، دیجیتالی شدن تمام سیستم‌ها و زیرساخت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه است (همان، ۲). به امنیت فناوری اطلاعات وابسته به سیاست دولت‌ها، امنیت سایبری می‌گوییم. (همان، ۴).

چالش و موانع اساسی فرا روی امنیت در فضای مجازی

در جریان سیاست‌گذاری برای امنیت فضای سایبر و اینترنت در کشور ما، چالش‌ها و موانع جدی وجود دارد. این چالش‌ها و موانع را می‌توان به شرح زیر عنوان کرد:

۱- فقدان راهبرد مشخص در زمینه توسعه الکترونیک و امنیت فضای مجازی. ۲- فقدان متولی مشخص در حفاظت از داده‌های موجود در سامانه‌های نظامی، امنیتی کشور. ۳- فقدان سیاست روش گمرکی در مورد مجاز یا ممنوع بودن واردات تجهیزات، دریافت و ارسال ماهواره‌ای برای خدمات اینترنت. ۴- فقدان سیاست مشخص ملی در آموزش و اطلاع‌رسانی. ۵- افزایش جرائم پنهانی در فضای مجازی و حرفه‌ای شدن مجرمین با افزایش استفاده از شبکه‌های مجازی در دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی ۶- فقدان سیاست‌های نظارتی و امنیتی مشخص در کشور (هاتف، ۱۳۸۶: ۱۴-۱۳).

انواع تهدیدات در فضای سیاسی مجازی ایران

تهدید، مفهومی نسبی و ذهنی است و تهدید در گذشته آن، دارای ویژگی‌های مشخصی بود اما در جهان امروز و در عصر جهانی شدن، به واسطه‌ی هسته و پیوسته بودن متن و زمینه، مفاهیم نیز دستخوش تغییر و تحول بوده‌اند. در شرایط نوین ویژگی‌های تهدیدات به شرح زیر هست:

- اکثریت تهدیدات، دولت محور نیستند- این چالش‌ها، فضای جغرافیایی خاصی ندارند و تهدیدات متنوع چند سویه و چند جهتی است و در سه سطح جهانی، منطقه‌ای و محلی قابل بررسی است. این تهدیدات را نمی‌توان تنها با اتکا به سیاست‌های دفاعی سنتی مدیریت کرد و مدیریت مؤثر مستلزم طیفی رهیافت‌های غیرنظامی است. همچنین فناوری اینترنت یکی از مهم‌ترین ابزارهای قرن بیست و یکمی برای اجرای پروژه‌های تغییر حکومت‌ها یا هرگونه تهدیدات دیگر علیه منافع ملی در کشورها محسوب می‌شود (بدیعی ازنده‌ای، احمدی فیروزجائی، انصاری زاده، ۱۳۹۲).

اینترنت در بعد فرهنگی به صورت زیر آسیب رسانده است:

- کاهش نفوذ رسانه‌های ملی و داخلی، به همان اندازه که رسانه‌های خارجی و رسانه‌های اینترنتی، مخاطب جدید کسب می‌کنند، همان اندازه هم از تعداد مخاطبان داخلی کاسته می‌شود. - ایجاد محرک‌های قوی برای تبادلات فرهنگی غیرقابل کنترل. بسترسازی بیشتر برای تهاجم فرهنگی. - انتقال هنجارها و فرم‌های ارزشی و اخلاقی غربی. چالش انتقادی در مباحث دینی و مذهبی و جایگزینی رسانه‌ای.

جمهوری اسلامی ایران و جنگ سایبری غرب (امریکا)

در فضای سایبر، حضور، فراتر از شبکه‌ی جهانی وب یا حتی اینترنت است و از انواع ابزارها و امکانات رایانه‌ای و مخابراتی استفاده می‌گردد، به طور کلی امریکا می‌کوشد با استفاده از تبلیغات، مبارزات، روان‌شناسی، انهدام و ترور شخصیتی، سیاسی و تهاجم فرهنگی، جنگ نرم جدیدی را ضد کشورمان شکل دهد. امریکا با استفاده از قابلیت‌های فضای سایبر در زمینه تولید آسان و ارزان مطالب همراه با استفاده از جاذبه‌های رنگین، تلاش دارد به هویت‌های اجتماعی مخالف نظام جمهوری اسلامی و فرهنگ اسلامی ایرانی در فضای سایبری شکل دهد. با فراهم نمودن امکانات زیست مستعار جنبش‌های اجتماعی مخالف در این فضا، به آن‌ها این

توانمندی را بدهد که با سوءاستفاده از بحران‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی موجود در جامعه به هویت جمعی مجازی مخالف نظام شکل دهد؛ و با متقاعد نمودن پیروان خود، آن‌ها را متناسب با اهداف خود در عرصه جنگ نرم بسیج نماید. نکته کلیدی برای موفقیت مدیریت بحران در فضای سایبر، انگیزه انجام حملات سایبری است. بنابراین از آنجایی که جنگ سایبری ادامه سیاست با ابزار دیجیتال است، تنها با اتخاذ سیاست‌های هوشمندانه می‌توان آن را کنترل نمود. در پایان می‌توان راه‌کارهای زیر را برای مقابله با تهدیدات در فضای سایبر پیشنهاد کرد. آموزش- تجهیزات- توانمندسازی کارکنان- اطلاعات- حفظ روابط سازمانی و غیرسازمانی بین بخش‌های مهم دولتی- حفظ، توسعه و مدیریت اطلاعات برای تأمین امنیت زیرساخت‌های حیاتی (ماه پیشانیان، ۱۳۹۰).

نتیجه‌گیری

اینترنت به عنوان مهم‌ترین نمود رسانه‌های نوین موجب تغییر فرهنگی می‌شود. اینترنت و فضای سایبری در جوامع مختلف گذشته از فواید آن، همراه با مخاطرات و آسیب‌هایی است که فرد، جامعه و حکومت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این رسانه می‌تواند پیامدهایی برای فرهنگ و هویت ما داشته باشد. از جمله باید به اضمحلال برخی فرهنگ‌های بومی و گوناگونی‌های آن‌ها، آسیب‌پذیری بیشتر جوامع در حال توسعه در مقابل بحران‌های آن و نبردهای جدید فرهنگی و هویتی اشاره کرد. جهانی شدن و گسترش فزاینده‌ی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات به تحول و دگرگونی در ابعاد مختلف امنیتی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی منجر شده است.

فضای سایبر برای ایران کارکردی دوگانه دارد، یعنی همچنان که تهدیدی جدی در راستای کمرنگ‌تر کردن ارزش‌های اسلامی ایرانی به حساب می‌آید درعین حال می‌تواند فرصتی در اختیار این جوامع قرار دهد تا از طریق آن بتواند مروج ارزش‌ها، آموزه‌ها و تعالیم دینی اسلامی باشند و در جهت تبلیغ و گسترش آن در سایر جوامع جهان بکوشند.

حال نگارنده در این تحقیق در پی آن بود که پاسخی برای این پرسش ارائه دهد که فضای سایبر چه تأثیری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران داشته و دارد؟ هدف این پژوهش بررسی تأثیر فضای سایبر به‌عنوان شبکه‌ای جهانی بر منافع ملی (امنیت، هویت و فرهنگ)، با رهیافت نظریه سازه‌نگاری به عنوان یک رویکرد کارآمد و میانه (رنالیسم و لیبرالیسم) هست. با توسعه

تکنولوژی اطلاعاتی و ارتباطی زمینه دگرگونی و چالش فرهنگ‌ها را در سطح کشور به‌عنوان فرهنگ ملی فراهم می‌شود در واقع آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی اینترنت، اعضای جامعه را در رفتار فردی با خانواده و رفتار اجتماعی را با دیگر شهروندان متزلزل و متأثر از فرهنگ‌های منحط بیگانه می‌نماید، هنجارها و ارزش‌های متعالی جامعه به زوال رفته، احساس امنیت و آرامش از جامعه رخت برمی‌بندد در واقع هویت فرهنگی و دینی افراد، با تهاجم فرهنگی تهدید می‌شود یکی از پیامدهای جهانی شدن فرهنگی، گسترش تجدد غربی (غربی شدن) است. جهانی شدن به صورت مجموعه‌ای از معانی ارتباط جهانی، زمینه مساعدی را برای فرایند غربی شدن جهان فراهم می‌کند. تکنولوژی فراگیر غرب، نیرویی است که با خود نه تنها مهارت‌های جدید، بلکه ارزش‌های جدید از جمله لذت‌گرایی را حمل می‌کند و این از نتایج یک‌شکل جهانی شدن عناصر فرهنگی غرب است. بنابراین فرایند جهانی شدن فرهنگی که به‌واسطه‌ی انتقال ارزش‌های غربی از جمله لذت‌گرایی، فرهنگ حاصل از دین را، که در آن توجه به مادی‌گرایی در کنار عناصر معنوی آمده است، نفوذپذیر و تهدید می‌کند.

در ایران نیز نفوذ سریع و گسترده‌ی وسایل الکترونیکی جدید باعث شده است تا تغییر فرهنگ در جوانان ایرانی خیلی زود به وجود بیاید. حضور در فضای مجازی و استفاده از اینترنت، تأثیرات عمیقی بر جنبه‌های فرهنگ و به تبع آن، بر سبک زندگی کاربران ایرانی خواهد گذاشت. اگر بخواهیم خطر آسیب‌پذیری فرهنگی را کم کنیم باید سعی کنیم آن‌ها را شناسایی و سپس آسیب زدایی کنیم، زیرا جامعه ایران ساختار جمعیتی جوانی دارد و جوانان محافظه‌کار کمتری دارند و این جوانی جمعیت بر پذیرش اینترنت تأثیر گذاشت. امروزه بخش عظیمی از سرگرمی‌های ما توسط اینترنت انجام می‌شود. وب‌گردی، دانلود کردن بازی‌ها و سرگرمی‌های اینترنتی، خواندن مقالات و .. بخش مهمی از اوقات فراغت افراد را پر می‌کند. یکی از مهم‌ترین حوزه‌های فرهنگی که در عصر جدید تأثیرات گسترده‌ای بر فرهنگ جوامع بشری گذاشته و نقش مهمی در جهانی شدن فرهنگی داشته، حوزه‌ی فرهنگ غربی بوده است. امروزه در بسیاری از جوامع انسانی، مصرف محصولات فرهنگی غربی شدت خاصی دارد.

در حال حاضر با توجه به حضور گسترده غرب به حوزه‌های فرهنگ، تمدن و ارزش‌های اسلامی در فضای مجازی، مرکز بررسی جرائم سازمان‌یافته سپاه پاسداران، با رصد کردن تحریک معاندان با جدیت به انجام مأموریت‌های محوله خود می‌پردازند. امریکا با استفاده از قابلیت‌های

..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم

فضای سایبر در زمینه تولید آسان و ارزان مطالب همراه با استفاده از جاذبه‌های رنگین، تلاش دارد به هویت‌های اجتماعی مخالف نظام جمهوری اسلامی و فرهنگ اسلامی ایرانی در فضای سایبری شکل دهد. به این ترتیب فرضیه‌ی مقاله حاضر مورد اثبات قرار گرفته و کشورهای غربی از طریق اینترنت و فضای سایبر سعی در تغییر افکار ملت ایران نموده و آن‌ها را به سمت فرهنگ غربی کشیده و فرهنگ اسلامی ایرانی را به حاشیه برانند.

منابع

- بدیلی ازندهای، مرجان؛ احمدی فیروزجائی، میثم؛ انصاری زاده، سلمان (بهار ۱۳۹۲)، تبیین مفهوم مرزدر فضای سیاسی-مجازی ایران، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال یازدهم، شماره ۳۶:.
- برتون، رولان (۱۳۸۰)، قوم شناسی سیاسی، مترجم: ناصر فکوهی، تهران: نشر نی.
- برقی، عماد (۱۳۸۸)، اینترنت و تأثیرات فرهنگی آن بر ایران، گفتگو با دکتر نعمت‌الله فاضلی، روزنامه اعتماد: روز پنج شنبه دی ماه.
- بل، دیوید (۱۳۸۹)، درآمدی بر فرهنگ‌های سایبر، ترجمه مسعود کوثری و حسین حسینی، تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- تدهویف (۱۳۸۶)، نوید مکتب برسازي برای نظریه روابط بین‌الملل، نواقع گرایي، نظریه انتقادی و مکتب برسازي، ترجمه علیرضا طیب، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و روابط بین‌المللی وزارت امور خارجه، ص ۴۷۶.
- جان پرور، محسن؛ حیدری موصولو، طهمورث (۱۳۹۰)، آسیب شناسی فضای سایبر بر امنیت اجتماعی، فصلنامه نظم و امنیت اجتماعی، شماره سوم، سال چهارم.
- جوادی، محمدجعفر؛ سلیمانی، غلامعلی (۱۳۸۸)، سازه‌نگاری به مثابه فهم نوین در روابط بین‌الملل و سیاست خارجی: سیاست خارجی ج.ا.ایران.
- جهانگرد، نصرالله و دیگران (۱۳۸۳)، گزارش روند برگزاری اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی و مشارکت ایران (ژنوا ۲۰۰۳)، دبیرخانه شورای اطلاع‌رسانی.
- حافظ‌نیا، محمدمرضا؛ جان پرور، محسن؛ مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۹)، تأثیر جهانی شدن بر هویت مرزها، تهران: مجله برنامه‌ریزی و آزمایش فضا.
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۸۷)، چهارچوبی مفهومی برای ارزیابی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی و مرکز تحقیقات استراتژیک.
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۸۶)، هویت و منفعت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، منافع ملی جمهوری اسلامی ایران، گردآورنده داود کیانی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- راسخی، هوشنگ (۱۳۷۶)، سازنده‌گرایی در سیاست خارجی، مجله سیاست خارجی، سال ۱۱، شماره ۴.
- رسولی ثانی آبادی، الهام (۱۳۹۱)، بررسی هویت نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر سازه‌نگاری، سال پانزدهم، شماره ۵۸.

- ..... تأثیر فضای سایبری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر جنگ نرم
- سفیری، خدیجه؛ نعمت الهی، زهرا (۱۳۹۱)، جهانی شدن و هویت دینی با تأکید بر تفاوت‌های جنسیتی در مطالعات اجتماعی و روان‌شناختی زنان، سال ۱۰، شماره ۳.
- سلطانی فر، محمد؛ هاشمی، شهناز (۱۳۸۲)، پوشش خبری، سیمای شرق.
- شاقاسمی، احسان (۶ خرداد ۱۳۹۳)، زمینه‌های تأثیر فضای مجازی بر نظریه‌های ارتباطات.
- شیخ الاسلامی، محمدحسن؛ عسگریان، محسن (۱۳۸۸)، «سازمان‌نگاری، رسانه و رفتارانتخاباتی در ایران»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال شانزدهم، شماره ۱.
- شرفی، محمدرضا (۱۳۸۳)، عوامل هویت و بحران هویت در ایران، به کوشش علی اکبر علیخانی، هویت در ایران، چاپ اول.
- شریعت پناه، محمد (تیرماه ۱۳۸۹)، تهاجم و تقابل در فضای سایبری، (پیام انقلاب)، شماره ۳۶.
- ضیایی پرور، حمید (۱۳۸۸)، جنگ نرم ۲ ویژه‌ی جنگ رسانه‌ای، تهران: موسسه ابرار معاصر.
- طارمی، محمدحسین، فضای سایبر؛ آسیب‌ها و مخاطرات.
- عباسی قادی، مجتبی؛ خلیلی کاشانی، مرتضی (۱۳۸۹)، تأثیر اینترنت بر هویت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عبداله خانی، علی (۱۳۸۶)، جنگ نرم ۳ (نبرد در عصر اطلاعات)، تدوین عبدالله خانی علی، تهران: موسسه فرهنگ مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر.
- عبداله خانی، علی (۱۳۸۲)، نظریه‌های امنیت، تهران: ابرار معاصر.
- قبادی، خسرو (تابستان ۱۳۸۴)، ضرورت و بایسته‌های منافع ملی در نظام جمهوری اسلامی ایران، نشریه مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق، فصلنامه پژوهش دانشگاه، شماره ۲۶.
- قریشی، حمیدرضا (۱۳۸۱)، مقایسه مفهوم منافع ملی در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، فصلنامه ره آورد «مدیریت نظامی»، سال سوم، شماره ۷.
- قنواتی، طیبه؛ جالینوسی، احمد، ابراهیمی، شهروز (۱۳۹۱)، تأثیر فضای سایبری بر روابط سیاسی و امنیتی ایالات متحده آمریکا و جمهوری خلق چین (۱۳۹۰-۱۳۸۰)، آذر ماه.
- کوشا، غلام حیدر (بهار ۱۳۹۱)، اخلاق دینی و تعامل سایبری، سال سوم، شماره دوم.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۳)، «جهانی شدن، فرهنگ، هویت»، تهران: نشر نی.
- مانوئل، کاستلز (۱۳۸۴)، «عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (ظهور جامعه شبکه‌ای)»، جلد ۱، ترجمه احمد علیقلیان، افشین پاکباز، تهران: طرح نو، چاپ چهارم.
- ماه پیشانیان، مهسا (مرداد ۱۳۹۰)، شیوه‌های نوین درگیری آمریکا با ایران در فضای سایبر (پیام انقلاب)، شماره ۴۹.
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران: انتشارات سمت.

- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۳)، گفتگوی تمدن‌ها از منظر سازه‌انگاری، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۳، ص ۱۷۶.
- موسوی، محمدعلی، آسیب‌شناسی هویتی و فرهنگ‌های رسانه‌های نو ظهور با تأکید بر اینترنت در ایران به منظور ارائه راهکارهای پیشنهادی.
- هاتف، مهدی (۱۳۸۶)، امنیت در فضای مجازی (چالش‌ها و چشم‌اندازها)، ماهنامه توسعه انسانی
- هایم، مایکل (۱۳۹۰)، متافیزیک واقعیت مجازی، ترجمه سروناز تربتی، تهران: انتشارات رخداد